

ט

אבטחת מטיילים בשבת

”אבטחת מטיילים בשבת” היא סוגייה שעוררה מספר פולמוסים נוקבים מאז כינונה של המדינה, חלקם אמנם נקודתיים ומתייחסים לאירוע מסוים, אך חלקם עקרוניים וכלליים. קודם לכן, טרם כינונה של המדינה, כמעט ולא מצאנו עיסוק משמעותי בנושא, ודאי לא ממוקד. דבר זה מובן מאליו, לפי שבכל שקשור להלכותיהם של יחידים, הרי שגדרי פיקוח נפש “השגרתיים” ודיני חילול שבת, הם שהכריעו; לכל היותר נידונו מצבים קהילתיים. לא כן מאז כינונה של מדינה, על האחריות הלאומית והציבורית הנגזרת מכך, שכן – כפי שכבר ראינו לעיל – כאן כבר עשויים להשתלב גם שיקולים נוספים, מערכתיים, כלליים.

נקודת מוצא לעיון בסוגייה היא מקרים שבהם המצב שלנגד עינינו בשעה זו אינו פיקוח נפש, אחרת שאלה מעיקרא ליתא.³⁶⁸ זאת ועוד, נקודת מוצא לעיון בסוגייה היא שפעילות האבטחה כרוכה בחילול שבת, אם דאורייתא ואם – למצער – דרבנן. אשר לפעילות המאובטחת, הפעילות שלשמה מתכנס אותו קהל, במקרים מסוימים גם היא כרוכה בחילול שבת, ובמקרים אחרים רק האבטחה כרוכה בחילול שבת בעוד שבפעילות המאובטחת עצמה אין חילול שבת.

שאלה נוספת המתחדדת בהקשר זה של אבטחה בשבת מתייחסת לאותם מקרים שבהם יש יותר מרגליים לדבר להנחה שהאבטחה היא היא המאפשרת את קיום הפעילות, ושולוא קיומה של האבטחה, הפעילות לא הייתה מתקיימת. אמנם יתכן – ויש להניח – שדבר אי

368. אלא אם כן תידון שאלת הצלתם של עבריינים-פושעים בכלל, מחללי שבת בפשיעה בפרט, סוגייה שכבר נזקקנו אליה לעיל ואינה מענייננו כאן.

קיומה של הפעילות היה מעורר תרעומת ציבורית לא מבוטלת, אולי אף למעלה מכך, ואולם עדיין סביר להניח שהפעילות לא הייתה מתקיימת. מקרה זה מחדד ביותר את השאלה אם האבטחה מותרת, שכן דומה שאין לך תמיכה בחילול שבת גדולה מזו.³⁶⁹

א. תשובות הרב גורן

הרב שלמה גורן נתן את דעתו מספר פעמים לסוגייה זו, בתרחישים שונים. בשו"ת משיב מלחמה (ח"א סי' ז, עמ' קפב-קפג) נסובה השאלה על "אנשי הג"א הנשלחים לשמור ולאבטח בפני פעולות חבלה אירועים בשבת שעצם קיומם מהווה חילול שבת, כגון משחקי ספורט וכיוצ"ב והשמירה או האבטחה כרוכים בחילול שבת", אם הדבר מותר, ואם אין בכך משום סיוע לדבר עבירה ולעוברי עבירה. יושם אל לב שבמקרה זה, לא רק האבטחה כרוכה בחילול שבת אלא שגם הפעילות המאובטחת מהווה חילול שבת, ולמעשה אין כל הכרח לקיימה דווקא בשבת. הרב גורן - שהיה רבו הראשון של צה"ל, עם כינונו - הבהיר את העקרונות שמהם נגזר המענה בסופו של דבר, הלכה למעשה: א. יהיו נסיבות הגעת הציבור למקום מסוים אשר יהיו, כאשר בסופו של דבר ישנו חשש לפעילות אויב נגד אותם יהודים או אף נגד רכושם, אזי יש לנקוט "בכל האמצעים" הנדרשים, כדי למנוע סכנה זו. כך הדין בחול וכך הדין - הלכה למעשה - גם בשבת. "לכן אנשי הג"א הנדרשים לשמור על המקומות בהם מתכנסים האנשים בשבת, גם אם ההתקהלות היא

המגיע למקום כזה נחשב כ'מאבד עצמו לדעת'; האם ישנה חובה להציל אדם כזה; האם ישנו חיוב להציל מחללי שבת, בפרט כשהם מכניסים עצמם במודע למקום סכנה ויש אפשרות למנוע מהם כניסה למקום זה; האם חיוב הצלה קיים גם כאשר ידוע שמצב זה עתיד לחזור על עצמו הרבה שבתות", ועוד.

369. פריסת מקבץ רחב של שאלות הלכתיות העלויות לנבוע מאירועים כאלה של אבטחה, ראה בתחילת מאמרו של הרב זכריה בן שלמה, "אבטחת מטיילים בשבת", בית הלל ה (תשרי תשס"א), עמ' סה ואילך (ובספרו אורות ההלכה עם הלכות צבא, א, שעלבים תשע"ו, פרק מט, עמ' 567 ואילך); "האם מקומות אבטחה אלו מוגדרים מבחינת ההלכה כ'מקום סכנה'; האם אדם

למטרה שיש בה משום חילול שבת, בכל זאת חייבים לעשות הכל בכדי לא להפקיר את חיי האנשים לפעולות עוינות של האויב". ב. עם זאת, יש לעשות מראש כל שלא-ידינו למניעת קיומם של אירועים כאלה בשבת. מצווה זו של תוכחה ושל מחאה וכו' מוטלת על כל מי שהדבר בידו למחות ומכל שכן מי שבידו לבטל, ברם היא אינה מוטלת ייחודית על אותם אנשי הג"א. שני הסעיפים אינם סותרים זה את זה; אדרבה הם משלימים זה לזה: אנשי הג"א יאבטחו - ובמקביל מנהיגי ציבור יוכיחו. ג. לו היינו יודעים שהודעה על ביטול האבטחה תביא לביטול האירוע, הרי ש"היינו מצווים לנקוט בצעדים אלו כדי למנוע חילול שבת בפרהסיא". ואולם אם ברור לנו ההפך,³⁷⁰ היינו שביטול האבטחה לא יביא לביטול האירוע, "אסור לנו לסכן חיי אדם, גם אם הם מתקהלים תוך חילול שבת". הרב גורן מוסיף - וכאן בא לידי ביטוי ההיבט הציבורי-מדינתי: "נוסף על כך, אסור לנו לתת אפשרות לאויבי ישראל לפעול נגדנו". דומה שהבחירה במינוח "אויבי ישראל", כמו גם השיקול עצמו, נובעים מייחודו של ההיבט הציבורי.

בשל כך הכריע הרב גורן, כמסקנה:

כל עוד החבלנים פעילים נגד היהודים ומדינתם, נידונה כל המדינה כעיר היושבת על הספר... לכן כשמגיעה השבת וידוע שעומד להתקהל באיזה מקום שהוא קהל יהודי, וקיים חשש לחבלה או לפעולות עוינות כלשהן, מצווה לעשות הכל בכדי לסכל אפשרות של פגיעה בחיי אדם או רכוש מצד האויב. אין צורך לומר שאם אין הדבר כרוך עם חילול שבת מן התורה כי אם מדרבנן, שהיא מותרת בכהאי גוונא... אלא אף כשזה כרוך באיסור תורה מותר כמו בעיר על הספר... כאשר מגיעה כבר השבת וידוע שהקהל מתאסף לשם, בודאי שמותר לעשות הכל כדי למנוע חבלה או פגיעה בחיי אדם...

370. הרב גורן דן במצב שבו ברור שביטול האבטחה לא יוביל לביטול האירוע, ולחלופין במצב שבו ברור שביטול האבטחה כן יוביל לביטול האירוע. ואולם הוא לא דן - למצער מפורשות - במצב שבו לא ברור לנו אם ביטול האבטחה יוביל או לא יוביל לביטול האירוע, מה תהא ההכרעה במצב ספק ואילו מהצדדים יגבר.

אמת, נכון הוא שלצד זה פורט הרב גורן על נימה מצפונית: "כשנדרש מאנשי הג"א לחלל שבת מן התורה, לאבטח אירועים שיש בהם חילול שבת, לכאורה קשה מבחינה מצפונית להתיר זאת ולהכריח יהודים שומרי תורה ומצוות לחלל שבת מן התורה לצורך בידור של אחרים". בעיניי, ספק אם מנימה רגשית-מצפונית זו, ככל שהיא חשובה, נגזרת השתמעות הלכתית. טיעון זה עשוי אולי לשמש אנשי ציבור ומפקדי הג"א שיפעלו לשינוי המצב, אך שעה שמלאכתם לא צלחה בידם והאירוע מתקיים, האמירה ההלכתית הצרופה נותרה תקפה במלואה, ויחללו שבת.³⁷¹

הרב גורן חותם את תשובתו בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים ומבהירה היטב כי בבסיס ההכרעה עומד הממד הציבורי: "היתר הזה הינו היתר המבוסס על מצות הלחימה נגד אויבי ישראל, שתוקפו בכל מקום ובכל התנאים בהם עלולים הם לפעול נגדנו".

זו תשובה אחת של הרב גורן, ועליה הסתמך כאשר שב והשיב (משיב מלחמה, שם, סי' כה עמ' רעח) על שאלה דומה: "האם מותר לאבטח דוברה העובדת בליל שבת במפעל סדום", ומדובר בעבודה שאין היתר לקיימה בשבת:

האזל את ההלכה. לדידו, "אם אכן אדם המצוי במקום סכנה ממשיך להסתובב שם ואנו מורים לו להסתלק מהמקום משום הסכנה והוא אינו מתרחק משם, אין אנו מחוייבים להצילו משם כיון שהוא הגורם לעצמו סכנה זו ונחשב כמאבד עצמו לדעת לענין זה". ברם בעיניי דומה שנגד בסיסה ויסודה של הנחת-השוואה זו עומדת ההבחנה היסודית, החורזת כאן כחוט השני וגורסת הבחנה בין דינו הפרטי של יחיד - הלכות יסה"ת, ובין נידונו שעניינו דין ציבור ו"כלל". ככל שהבחנה זו תקפה, הרי שאין הראיה דומה לנידון כלל ועיקר.

371. הרב זכריה בן שלמה, במאמרו על "אבטחת מטיילים בשבת", שם, טען ככלל: "וכי אפשר לדמות נדונו לסוגיות הצלה מסכנה הנמצאות בתלמוד... כי כל הדוגמאות... עוסקות בסכנה אשר אין המסתכן יכול לחלץ עצמו הימנה בכוחות עצמו... אולם בנדונו המסתכנים יכולים בכוחות עצמם, בפרט אחרי התראה והתרעה של המאבטח, לצאת ממקום סכנה, אלא שאינם רוצים בזה"; וראה שם השוואתו נידון זה לפסיקת הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה, ט) על "מי שנתן עיניו באשה... ימות ואל תבעל לו", וביאור אבן

כבר פסקנו שאלה מעין זו ביחס לאבטחת ארועי ספורט בשבת מפני המחבלים, כאשר האירועים עצמם מבוצעים תוך חילול שבת... שאמנם יש לעשות הכל כדי להשפיע שלא יקיימו אירועים הקשורים בחילול שבת... אבל כשמגיעה שבת וידוע שצבור גדול של אנשים מתכנס במקום מסויים... וקיים חשש לפעילות חבלנית במקומות הללו, מותר לנו לעשות הכל בשבת, כדי למנוע כל פגיעה מצד החבלנים, באנשים, בשטח או ברכוש, ללא התחשבות איך הגיעו האנשים לידי הסכנה הזו. הוא הדין בנידון דידן, אסור להפקיר את האנשים העובדים על הדוברה בליל שבת, ומותר לעשות הכל בשבת כדי להגן עליהם מפני פגיעה וחבלה.

הדברים מדברים בעד עצמם, ויש להניח שהמילה "מותר" - הכתובה פעמיים - משמעה "צריך" ואף "חייב".

הוא הדין בתשובה נוספת בהקשר זה - ליווי רכבים בשבת (משיב מלחמה ח"ב סימן קי, עמ' קפג-קפד). במקרה זה השאלה לא הייתה על הליווי עצמו, שהיה הכרחי ולכן בוודאי שהיה מותר. השאלה התמקדה רק ביחס לשלב ההיערכות: האם המלווים נדרשים לצמצם ככל האפשר את חילול השבת, ולכן עליהם להקדים ולהגיע עוד ביום שישי למקום היציאה; או שמאחר שהליווי עצמו מותר, לכן גם ההגעה יכולה להיעשות בשבת. על כך השיב, שהיתר חילול השבת כשלעצמו אינו פשוט כלל ועיקר. אילו רק היה ניתן, אזי נכון היה למנוע את הנסיעות האזרחיות בכלל, ובוודאי לא לאלץ חיילים לאבטח אותן. אלא שלכך לא הגענו, ועתה שלצערנו המצב הוא שאין שומעים בקולנו, קבוצת אזרחים נמצאת במצב סכנה. שעה ש"זה" המצב, "צריך לעשות הכל גם בשבת כדי להגן על חייהם של הנוסעים, ותוקפו של היתר זה חל גם על נסיעות לליווי רכב אזרחי בשבתות". אלא שמאחר שהיתר זה אינו אלא במצב דיעבד כזה, הרי שנכון לצמצמו ככל שרק ניתן. לכן צריכים אותם חיילים להקדים את הגעתם כבר ביום שישי, ולא להרבות בחילול שבת. תפיסה זו מקורה - מדגיש הרב גורן - במכילתא (כי תשא, א), שם נאמר: "...שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וחיללנו מקצתה נחלל את כולה, ת"ל מחלליה מות יומת אפילו כהרף עין". בהתאם הוא מסיק, "שפעילות בשבת לצורך בטחוני,

מותרת רק מה שהוא הכרחי, דחוף וחיוני בלבד, ולא שום פעילות נוספת שאפשר לוותר עליה מנקודת מבט בטחונית".

ב. פרשנויות משנת הרב אלישיב

תפיסה שונה מזו של הרב גורן, באה לידי ביטוי משמו של הרב י"ש אלישיב, בעיקר בדרך שבה הוצגו הדברים על ידי הרב א' שרמן. בעוד שהרב גורן התיר את עצם חילול השבת להצלת יהודים, הרי שמבחינת הרב אלישיב ההיתר מצומצם משמעותית, שכן עילת ההיתר שונה בתכלית.

במסגרת מאמר שעסק בשאלת "פיקוח נפש בשבת כלפי הפורשים מזרזר התורה"³⁷² סיפר הרב שרמן שהוא נשאל ע"י פלוגת חיילים דתיים שנשלחה בשבת לאבטח אתר בילוי וטיולים הנמצא באזור הסמוך לאזורי מחבלים, "האם מותר להם או אף חייבים הם לחלל שבת כדי לאבטח את מי שאינם שומרי מצוות המחללים שבת בפרהסיה". בהקשר זה ציין (שם, עמ' 28) אמירה עקרונית ומאוד משמעותית בשם הרב אלישיב:

...שמעתי מפי הגר"ש אלישיב... שפסק באותו ענין שנשאלתו עליו, כי החיילים צריכים לצאת בשבת ולחלל שבת כדי לאבטח מקומות ואתרי טיולים שאליהם מגיעים ונמצאים מטיילים רבים, כשקיימת סכנת נפשות באתרים אלו מפני פיגועי מחבלים, אע"פ שאותם מטיילים הם מחללי שבת בפרהסיה.³⁷³ והוסיף, שבלי להיכנס לבעיית הגדרתם של אחינו שפרשו מהתורה והמצוות, אם הם כתנוקות שנשבו או מומרין גמורין שעליהם נאמר הדין דמורדין ואין מעלין ואין מחללים עליהם את השבת, מאחר ובין

עצמם לסכנה, ומבחינה זו ראוי שאותו מטייל ישאל את עצמו אם אין במעשהו משום כפיה אנטי-דתית"; וראו להלן הבעת חששות דומים, ממה שעלול להשתמע מניסוח זה של הפסיקה.

372. תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 24-29.
373. על-אתר העיר עורך תחומין שם: "לא אמנע מלהעיר כי הפסק מתייחס לחייל שנקלע למצב שמתואר בשאלה בדיעבד, אך לכתחילה ודאי שלא רצוי כי חייל יסייע למטיילים בחילול שבת בגלל שמכניסים

הנמצאים באותם אתרים מצויים בודאי משפחות שביניהם יש ילדים וילדות קטנים, פחות מגיל מצוות,³⁷⁴ בודאי אינם מוגדרין כמומרין, הרי קיימת החובה להציל נפשם ונדחית השבת מפני זה.³⁷⁵

השורה התחתונה דומה לזו של הרב גורן, ואולם ההנמקה השונה עשויה להביא - במקרים מסוימים - להכרעה שונה. לו יצויר שהיינו יודעים בוודאות שבקרב אותה אוכלוסייה לא נמצאים "ילדים וילדות קטנים, פחות מגיל מצוות", אזי יתכן שלא היה מקום לחלל שבת. היה צריך לקיים דיון בגדרי "תינוק שנשבה", "מומר", "מורידין ולא מעלין" וכו',³⁷⁶ גדרים הנתונים במחלוקות ואינם מוסכמים,³⁷⁷ ורק אז להכריע. מבחינה זו הכרעתו שונה מזו של הרב גורן, למצער ביחס למקרים מסוימים.

ר"י עטלינגר, שו"ת בנין ציון סי' סד ושו"ת בנין ציון החדשות סי' כג; שו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר, ח"א יו"ד סי' קעה וסי' רל; שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' כט ושם ח"ב, יו"ד סי' נב וסי' פ; שו"ת יהודה יעלה, ח"א יו"ד סי' נ; שו"ת בית יצחק, אה"ע ח"א סי' פט; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכא; שו"ת מהר"ש ענגיל ח"א סי' קכ; שו"ת אחיעזר ח"ג סי' כה; הראי"ה קוק, שו"ת עזרת כהן סי' כא וסי' מח, ואגרות הראיה ח"א, עמ' כ-כא, מד, קעא, ומאמרי הראיה, עמ' 92; שו"ת זקן אהרן, ח"א, או"ח סי' יב וסי' עד; חזון איש, יו"ד, הל' שחיטה סי' ב סעיף טז; שו"ת שרידי אש"ח"ב סי' י; שו"ת היכל יצחק או"ח סי' מב, ושם אה"ע סי' כו, ובספרו תחוקה לישראל על פי התורה, ג, עמ' 232; אגרות משה, או"ח ח"א סי' לג, שם, או"ח ח"ב סי' יט, שם, יו"ד ח"א סי' ע, שם, יו"ד ח"ב סי' ה, שם, יו"ד ח"ד סי' לז, שם, אה"ע ח"ב סי' כ, שם, אה"ע ח"ד סי' לב; שו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' טו וסי' יח, ושם קונטרס

374. הפעלת שיקול דומה - חילול שבת בשל הימצאותם של קטנים, ראה גם שו"ת שבט הלוי ח"י סי' סה: "...באמת הקשה לשאול... אם אי אפשר להכריע, בפרט דאולי נמצאים גם תינוקות וקטנים שלדעת הרבה פוסקים יש להם דין תינוק שנשבה לא כאביהם... מספק או ס"ס דפקו"נ המותר צריך שיעשה גם מעשה דהצלה ממש...".

375. והמשיך וכתב שם: "פסק זה מתאים לדברי הרע"א [בית מאיר על שו"ע או"ח סי' של - מכתב רעק"א אליו]... ביחס לתינוק של המומרת, דכיון דדרשינן וחי בהם ולא שימות בהם אין התורה מקפידה דוקא על חיות אדם שישמור מצוות אלא דהתורה חסה על נפש מזרע ישראל...". וראה בספר בינה ודעת - מחללי שבת בזמננו, פרק שביעי עמ' קלה הערה יא.

376. ראה גם שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' מח.

377. שאלת מעמדו של "חילוני" בימינו העסיקה הרבה את עולם ההלכה בעת החדשה, בעיקר החל מתקופת החילון. ראה

מובאה זו בשמו של הרב אלישיב - בנוסחה זה - עוררה פולמוס לא קטן אם כי מהיבט שונה. ר' יונה עמנואל - אותה שעה עורך כתב העת "המעין" - ראה בה סכנה גדולה. חששו היה, שהיא עלולה להביא לניצולה לפריצת גדר, בכך שתינתן הנחיה כוללת לחילול שבת בכל מצבי אבטחה:³⁷⁸

...אנשים שאינם מוסמכים לכך כותבים מאמרים בנושאים הלכתיים אקטואליים בצבא, ומפרסמים פסקי הלכה בשם פוסקי הדור, מתוך אי-דיוקים ומתוך עיבוד לפי דעת הכותב... אביא דוגמא מאלפת. לפני כשנתיים פרסם רב מאמר... הרב הביא בשם אחד מגדולי הפוסקים בדורנו "כי החיילים צריכים לצאת בשבת ולחלל שבת כדי לאבטח מקומות ואתרי טיולים שאליהם מגיעים ונמצאים מטיילים רבים, כשקיימת סכנת נפשות באתרים אלה מפני פיגוע מחבלים, אע"פ שאותם מטיילים הם מחללי שבת

היחס אליו, חלופות, ועוד).
378. ר' יונה עמנואל, "להגדיל תורה - ללא פחד", המעין כד, ד (תמוז תשמ"ד), עמ' 71 ואילך, ושם עמ' 76-77: "...בזמנינו מציעים חיילים רבים שומרי תורה ומצוות שאלות מסובכות לפני רבני דורנו. אך מעטים מאמרי הלכה שנכתבו בעקבות השאלות והתשובות הנ"ל. האם אין כאן שוב גילוי של הססנות ופחד להיראות "ציוני"?... זאת תוצאה של מהלך רוח מקובל היום שזה לא לפי כבודו של מורה הוראה לכתוב על בעיות מעשיות של חיילי צבא, פן יאמרו הקנאים... אולי מן הראוי שפוסקי הדור... יאסרו פרסום דברי הלכה בשמם והם יפרסמו את הוראותיהם בלשונם ובחתימותיהם. עם ישראל קדושים ראויים לכך; גם החיילים שומרי תורה ומצוות ראויים לכך". וראה להלן הערה 380.

משיבת נפש, פרק ה; שו"ת רב פעלים, ח"ב או"ח סי' יא; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' כו ושם ח"ו סי' ט; מלכי בקודש ח"ו עמ' 115; שו"ת משפטי עזיאל אה"ע סי' נז, הגיוני עזיאל ח"ב עמ' שכז; שו"ת יביע אומר, ח"ד או"ח סי' טו, שם, יו"ד סי' א וסי' ז, ושם, ח"ח אה"ע סי' ה; פסקי דין רבניים ח"ז עמ' 175-182; שו"ת קול מבשר ח"ב סי' יז; משה זילברברג, "עדות של תינוק שנשבה", דברי משפט ג (תשנ"ח), עמ' רלו-רמ; איתמר ורהפטיג, "עדותו של מי שאינו דתי בימינו", תחוקה לישראל על פי התורה ג, ירושלים תשמ"ט, עמ' 232-239; קובץ פסקי דין - ורהפטיג, עמ' קלג-קלט; ר"י שביב, תחומין יז (תשנ"ז), עמ' 249; יצחק ברנד: מיהו חילוני? קריאות הלכתיות, ירושלים תשע"ב (וראה שם "פרקי מבוא", לליבונו של המושג "חילוני", היווצרותו, השימוש בו, מורכבותו,

בפרהסיה". אפשר להסיק מסגנון הדברים שחייל דתי מחוייב ללוות טיולים של מחללי שבת, כאשר המטיילים נוסעים למקומות שאין לנסוע בלי אבטחה. ע"פ הוראה זו אפשר לדרוש מחייל דתי לנסוע בשבת לים המלח כדי לשמור על המתרחצים והמטיילים שם. פניתי למורה הוראה שבשמו נכתב פסק הדין הנ"ל והבעתי את חרדתי מהדברים שפורסמו בשמו, ואף הבאתי את סברתי שהוראתו כנראה מכוונת למקרה מיוחד, שמטיילים נמצאים עכשיו בסכנה, אך אין הכוונה ח"ו לחייב חייל דתי לחלל שבת כדי לאפשר טיול של מחללי שבת.³⁷⁹ אכן מורה ההוראה דרש מבעל המאמר לתקן את הרושם המוטעה בקובץ הבא של השנתון, אך הדבר לא נעשה לפי מיטב ידיעותי...

לא ארכו הימים ור' יונה עמנואל שב ועדכן בנידון.³⁸⁰ הוא ציין שלצערו הגדול, חששו התממש: "...נודע לי ממקור מוסמך שאכן השתמשו ב'הוראה' זו והכריחו חיילים דתיים ללוות בשבת טיול של החברה

כה, א (תשרי תשמ"ה), עמ' 57-58. בהמשך לאמור לעיל, גם מאמר זה נחתם באמירה דומה: "עלי לחזור על הדברים שכתבתי במאמר הנ"ל: מן הראוי שכב' הרבנים יזהרו בפרסום פסקי דין בשם גדולי הדור. אחריות כבדה מוטלת על הרבנים הצבאיים הדורשים מחיילים שומרי תורה לחלל שבת ע"פ פרסומים בלתי נכונים. מה נענה ביום הדין על העבירות שלנו, וכל שכן על עבירות חמורות שדרשנו מאחרים לעשותן ע"פ פסקי דין בלתי מדויקים. כמו כן אני חוזר על בקשתי במאמר הנ"ל, שכב' גדולי הפוסקים... בדורנו יכחישו בפומבי פסקי דין בלתי נכונים שנכתבו בשם, ובוודאי כאשר יש חשש שמנצלים פסקי דין כאלה להכריח יהודים נאמנים לעבור עבירות חמורות ח"ו. במקרה דנן אכן קרה הדבר החמור הזה."

379. לא רחוקה מכך הייתה טענתו של הרב זכריה בן שלמה, "אבטחת מטיילים בשבת", הנ"ל, שם: "...עיקר הפסק אינו מובן לי, וכי מיהו זה בין חייל בין מפקד, ואפילו מפקד היחידה, היודע כי בטיול של מחרת יהיו שם תינוקות או ילדים פחות מגיל מצוות, ואם כן כיצד אפשר לחלק הוראה הלכה למעשה בין דיעבד לבין לכתחילה כאשר כמעט ולא תיתכן מציאות כזו של לכתחילה. אשר על כן משתמע מפסק זה כי תמיד חייל צריך לצאת לאבטחה. יתירה מזו, ישנם אתרים של רשות הגנים הלאומיים ורשות שמורות הטבע אשר יש צורך לשלם בכניסה לאתרים אלה ויש אפשרות טכנית למנוע מבקרים במקומות אלה..."

380. ר' יונה עמנואל, "בענין איסור אבטחה לטיולים הכרוכים בחילול שבת", המעין

להגנת הטבע. נאמרו לי אפילו שמות החיילים. לכן פניתי שוב לרב הפוסק... שבשמו פורסמה ההוראה הנ"ל ובקשתי את התערבותו כדי למנוע מכשולים בעתיד".³⁸¹ ואכן מ"ביתו" של הרב אלישיב התקבלה הבהרה כתובה:

ב"ה, יום ב' באב תשמ"ד

לכבוד הר"ר יונה עמנואל הי"ו, עורך 'המעין', שלום רב לאוי"ט, במענה מכתבו למרן הגרי"ש אלישיב... בדבר שמירה על מטיילים מחללי שבת על ידי חיילים דתיים, הריני להודיעו את דעת מרן...

אפשרי מבחינה בטחונית ומבחינה טכנית. אולם לעניות דעתי אין חובה מעיקר הדין, והמחמיר תבוא עליו ברכה אך לא על חשבונם של אחרים".

381. הכרעה מעין זו - שדבר שהיה מקום להתירו, מעיקר שורת הדין, בכל זאת נאסר בשל חשש שינוצל לרעה - נחשף בשם החזון איש, במאמרו של ר' שמואל עמנואל: "הכרעת מרן החזון איש... בענין טיסה של שליח הצלה שתוכננה לשבת", בישובינו, סיון תשנ"ז, עמ' 81. סופר שם כי "הרב משה מונק... אחד ומיוחד מבין שליחי ההצלה של פא"י אחרי השואה, היה צריך לצאת מנ"ת לוד לגרמניה עם מטוס של חיל האויר של ארה"ב. המטוס היה אמור לטוס בשבת. כמובן התעוררה השאלה: אסור או מותר?... הרב מאיר קרליץ... רבה הראשון של פא"י, פסק שאצל חילול שבת יש או אסור לחלל שבת או חייב לחלל שבת, בגלל פיקוח נפש. והוא ציווה על שליח קודם לטוס בשבת כדי להציל נפשות. בלחץ הזמן הדוחק נשלחת... לשאול בשמו את השאלה ממרן החזון איש... החזון איש הקשיב בדריכות לשאלה ואחר כך שקע בהתעמקות

ראה גם מה שכתב הרב זכריה בן שלמה, "אבטחת מטיילים בשבת", הנ"ל: "אף אני הייתי אצל הגרי"ש אלישיב... למיטב זכרוני בשנת ה'תשמ"ב בענין זה, כדי להבהיר לו את הדברים מזויות נוספות, ואחר שסיפרתי לו את האופנים השונים של אבטחת מטיילים, שמעתי ממנו פסק שונה ממה שהתפרסם בשמו... ברצוני להעיר על קבלת פסקים שונים מגדולי הפוסקים במצבים שאין בהם ישוב הדעת ובניסוח כזה או אחר שאינו משקף כל כך את המצב. ואפילו אם התיאור הוא מדויק ומקיף, המצב בו נקלעים כדי לשאול את אותם פוסקים הם לחוצים ומאולתרים... אשר על כן נראה לעניות דעתי כי למעשה, הדרך הפשוטה ביותר למי שמוטלת עליו משימת אבטחה אשר יש ספק על עצם קיומה והיתרה מבחינה הלכתית, ידאג מבעוד מועד לצאת לפעילות אחרת שיש בה מצוה ומותרת ללא ספק, בפרט כזאת שנחשבת בעיני העולם כפעילות 'קשה יותר' וממילא ימנע גם מחילול השם. יש מקום לשקול אפשרות לצאת כבר מערב שבת למקום האבטחה ובזה למנוע חילולי שבת, כמובן אם הדבר

א. אין כל ספק כי מחובתנו ללחום ולמנוע טיולים הכרוכים בחילול ש"ק, ובודאי טיולים כאלה שיתבעו מחיילים שומרי שבת לחלל שבת עבור המטיילים. על החיילים לסרב לחלל שבת ולא יחושו אף לאיום במאסר.

ב. הוראת מרן... היתה כי בדיעבד, אם נקלע חייל שומר תורה ומצוות למצב בו יצאו מטיילים מחללי שבת למקום שבו יש חשש פיקוח נפש, ובין המטיילים נמצאים תינוקות שבוודאי אין להחשיבם כמומרים, מותר לחלל שבת עבור אותם תינוקות ככל דין פק"נ בשבת.

ג. הפירסום בקובץ תחומין (ג, עמ' 28) לא היה מדויק - ומרן... שלח לכותב שיתקן את האמור, ולדאבוננו טרם תיקן.³⁸²

ובזכות שמירת ש"ק נזכה לגאולה שלמה.

בברכה נאמנה, הרב יוסף אפרתי

בעלייתו ארצה, המעין 207 (תשרי תשע"ד), עמ' 97-104.
382. תיקון-מה בכל זאת נעשה, גם אם בעקיפין ואגב גררא ולא באופן גלוי כפי שנדרש לו המחבר. היה זה במסגרת מאמר אחר של אותו כותב - הרב שרמן עצמו, במאמרו "מעמד עולים המנותקים מהתורה והמצוות - לאור ההלכה", תורה שבעל פה לב (תשנ"א), עמ' סה. שם הוסיף: "ברצוני להדגיש שפסקו של הגר"ש אלישיב התייחס רק למצב של השאלה, היינו בדיעבד שכבר היה קיים, ולא לכתחילה לסייע למטיילים בחילול שבת כאשר מכניסים עצמם למצבי סכנה".

ברעיונותיו. לאחר זמן מה פסק את פסקו: אסור לטוס. הוא הוסיף לי הסבר - מבלי שאני העזתי לבקשו: התרתי פעם אחת את הטיסה בשבת בגלל פיקוח נפשות, אך הסוכנות היהודית בראותה כי הותרה פעם הטיסה בשבת, אין היא משתדלת כלל יותר שהטיסה תידחה ליום חול. ולכן אם אתיר שוב, יש סכנה לביטול שבת. אז הבנתי למה אין גדולי ישראל יכולים להשתמש ב'כוח דהיתרא עדיף' בהרבה ענינים הנוגעים לחיי הכלל". בהקשר דומה, ראה גם את ביקורתו של ר' שמואל עמנואל על תיאור הרב נויבירט, בתחילת ספר שמירת שבת כהלכתה, מהדורה שלישית, ירושלים תש"ע, עמ' 38-39, את נסיבות חילול השבת

הודגש אם כן שלכתחילה "על החיילים לסרב לחלל שבת ולא יחושו אף לאיום מאסר". אך ורק במצב דיעבדי, היינו כאשר המטיילים כבר יצאו למקום שבו יש חשש פיקוח נפש ובין המטיילים יש גם תינוקות, או אז "מותר לחלל שבת עבור התינוקות".

דומה כי גם במהותה, גם בנימוקה וגם בהכרעתה, שונה פסיקת הרב אלישיב מזו של הרב גורן. בפסיקתו של הרב אלישיב לא נאמרת מילה, לא מפורשות ולא במשתמע, על הממד הציבורי שיש לסוגייה. דיונו אינו מתייחס אלא רק לממד היחיד, הפרט, ולגביו נידונים גדרי חילול שבת במצבים שונים. זאת בשונה מהרב גורן, שאצלו נדבך הציבור משמעותי ביותר. בכך צמצם ביותר הרב אלישיב את היתר החילול, כמותית ומהותית כאחד.

ג. משנת הרב אורבך

בספר הצבא כהלכה (פרק כא) נסקרו דעות וגישות שונות בסוגייה זו של חילול שבת לאבטחה, וזאת ביחס למגוון מקרים.³⁸³ על האמור לעיל נוספה דעת הרב ש"ז אורבך. עיקר המחלוקת בין השיטות השונות

"במקרה זה אסור למאבטחים לצאת לדרך, משום חילול שבת ומשום 'לפני עוור לא תתן מכשול'". ובהערה 5 שם: "אין היתר לחלל שבת על מנת לחסוך חילול שבת..."; "ז: אבטחה החייבת להיעשות מבחינה בטחונית בכל מקרה - ...אין להימנע מכך גם אם כתוצאה מאבטחת הדרכים מתרבים הנוסעים בשבת ללא היתר, וכן מותר לחיילים לאבטח את חופי ארצנו, גם אם כתוצאה מכך מתאפשרת רחצה בניגוד להלכה. אם אבטחת החוף עלולה להביא להבטה בנשים שאינן צנועות בלבושן, יש לשאול חכם". בהקשר זה של שמירה בחוף "מעורב" לעומת אבטחת טיולים, ראה ר"א מלמד, פניני הלכה - שבת, הרחבות, עמ'

383. א. כשהאבטחה כרוכה בחילול שבת והפעילות המאובטחת אינה כרוכה באיסור בעת האבטחה... אם הדרך היחידה לשמירת בטחונם היא לשלוח כוח צבאי בכלי רכב, אזי לפי דחיפות העניין יש לנסוע ולהגן על בני המחנה, בין אם הסכנה לשלומם נודעה רק בשבת ובין אם היתה התרשלות מצד בני המחנה... ג. כשהאבטחה כרוכה בחילול שבת והפעילות המאובטחת כרוכה בחילול שבת - יש להתאמץ מבעוד מועד לבטל את הטיול. אם יציאת המטיילים לדרךם בשבת מותנית באבטחה, אין שום היתר לצאת ולאבטחם, גם אם ברור שיפנו לגורמי הבטחון והללו ישלחו חיילים אחרים ובכך יתרבה חילול השבת". ובהערה 4, שם:

מתמצה במקרה שבו "המטיילים כבר יצאו לדרכם מבלי להתחשב באבטחה, ונשקפת סכנה לחייהם מצד האויב, כגון רבים הנמצאים באתרי נופש בסמוך לאויב וכדומה". במקרה כזה "נחלקו הדעות כיצד יש לנהוג":³⁸⁴

- לדעת הגר"ש גורן - חובה לאבטח...
- לדעת הגרי"ש אלישיב - יש לאבטח תוך חילול שבת אתרי בילוי ונופש שבועדי מצויים בהם ילדים.
- לדעת הגר"ש ז אורבך - אסור לצאת ולאבטח³⁸⁵ אם ידוע שאין שם ילדים, אלא במקרה שהמטיילים מותקפים בפועל.

משמע, אם כן, כי לדידו של הרב אורבך, כל עוד אין התקפה בפועל ומצב ברור של פיקוח נפש - אין מחללים,³⁸⁶ ובלבד שידוע שאין שם ילדים. גם דעת הרב אלישיב אינה רחוקה מכך, אם כי לדידו אין צורך

כיהודה ושומרון... ו. האם במקרה של פגיעה, חלילה, במטיילים, לא יסכן הדבר את בטחון הכלל כולו, בדומה לגוים שצרו על עיר 'ספר', על עסקי תבן וקש, שמחללים עליהם את השבת. אומנם נראה שארוע חד פעמי, עם כל הכאב שבו, רחוק מלסכן את הכלל, ושונה מהמקרה של גוים הצרים על עיר ספר, ששם הטעם 'שאם ילכדו משם תהא הארץ נוחה ליכבש לפניהם' (משנ"ב סי' שכט ס"ק יד). ובמקרה של טיולים, אם חלילה אנשים יפגעו, יש להניח שיפסיקו המטיילים לטייל בשבת, ביוזמתם או בהוראת השלטונות. ז. חילול השם...³⁸⁵ הצבא כהלכה, שם, הערה 10: "שמעתי מהגר"ש ז אורבך... כי גורמים בכך להמשיך בחילול שבת".

³⁸⁶ עם זאת, לעיל הובהר כי לדעת הרב אלישיב כאשר מדובר בטיולים שאינם מותרים, "על החיילים לסרב לחלל שבת

613-614: "...שמירה היא דבר שממילא צריך להיעשות, שכן בכל רחבי הארץ חיילים נצרכים לנסוע בשבת לצרכי שמירה, ואין בנטייעה סביב המטיילים חריגה משאר נסיעות לצרכי שמירה, ואין הפרש בין אם ישמור סביב המטיילים או בסירים כלליים על הכבישים באיזורים המסוכנים. אבל להיות בחוף מעורב הוא דבר שאינו נעשה ממילא, ואין לחייב חייל להשתתף בזה...".

³⁸⁴ ראה הצבא כהלכה, שם, הערה 6: "יש לדון בצדדים שונים - א. הצלת מחללי שבת בפרהסיא... ב. הצלת אדם שגרם לעצמו סכנה... ג. חילול שבת עבור מי שיכול לצאת בעצמו מן הסכנה... ד. מניעת חילולי שבת עתידיים... ה. איבה - ביחס לישראל ולא רק בגוי... יש לדון האם כשיודע שחיילים דתיים אינם מאבטחים טיולים ואתרי נופש בשבת, יסרבו חיילים שאינם שומרי מצוות לאבטח ישובים יהודיים, ובמיוחד באזורים

בבדיקה ובווידוא שיש שם ילדים, אלא די בהנחה סבירה שישנם שם ילדים, כדרכו של עולם.³⁸⁷ לעומתם, דעת הרב גורן היא שאמנם חשוב להשתדל ולמנוע את חילול השבת, ואולם אם ההשתדלות לא צלחה והאירוע בכל זאת מתקיים, חובה לאבטחו.

כאמור, דומה שלא ניתן לנתק הכרעה זו של הרב גורן מהיותה "הלכת ציבור", שכן אם ביחיד, ב"פרט", היה מדובר, ספק אם זו הייתה ההכרעה. משכך, ואם כנים אנחנו בזה, הרי שקל להיווכח כי לדידו של הרב גורן, יש למד הציבורי משקל משמעותי, נכבד ביותר ואף מכריע הלכה למעשה. לא כן לדידם של הרב אלישיב והרב אורבך, שלדידם יסוד הדין וגדרו הוא הלכת היחיד - גם אם הרבה יחידים - והאסור שם אסור גם כאן.³⁸⁸ אלא שדומה כי המחלוקת כאן היא נקודתית, ואולם ביחס ליסוד העקרוני קיימת ביניהם הסכמה. כלומר, גם אם במקרה שנידון כאן, לדידם של הרבנים אלישיב ואורבך נכון לדון בזה בדיני היחיד, אין בכך הבעת שלילה עקרונית ביחס להעברת דיון כזה לגדרי ציבור. הא

גורן ז"ל את עבודת חברת החשמל בשבת, שהרי לפי הגדרות הנוב"י והחת"ס לכאורה אין היתר לעובדי חברת החשמל לחלל שבת בעבודתם כל עוד לא ידוע להם על חולה. אבל מכיון שזרם החשמל המסופק למדינה או לעיר, שם בוודאות ישנם מספר מקרים של פיקוח נפש והחשמל עלול לעזור להם - זה דומה כאילו החולה לפנינו, היות שהשרות הוא לציבור גדול, ואם לא יפעילו את כל הטרבינות לצריכה שוטפת, לא יוכלו להבטיח את העזרה במקרה הצורך. לכן כיון שהחולה קיים והסכנה נמצאת, אע"פ שאינה ידועה לאנשי חברת החשמל בכל זאת עבודתם מותרת...".

388. על אפשרות קיומה של זיקה בין פסיקה ובין משנה אידיאולוגית, ראה להלן הערה 441.

ולא יחושו אף לאיום במאסר". דומה שעל זה - ולמצער מעין זה - כתב הרב איל משה קרים, קשרי מלחמה, ח"א סעיף ג, עמ' ד-ה: "...לא יעלה על הדעת שרב בישראל יאסור לאבטח מטיילים בשבת תוך התעלמות מוחלטת מקביעת מומחים המחייבת לאבטחם... אי מסירת אבטחה למטיילים בשבת עשוי לעלות בחיי אדם, לכן הכלל היסודי המהווה אבן יסוד בהלכות פיקוח נפש הוא התייעצות עם מומחים". וראה גם מאמרו, "אבטחת מחללי שבת", מאמינים במשטרה, תשע"ו, עמ' 229-232; וראה תורת המחנה, ב, עמ' 313-314.

387. בהקשר דומה, ראה מה שכתב הרב קרים, קשרי מלחמה, שם, עמ' ט-י: "...עלינו להגדיר ולקבוע שאין צורך שהחולה יהיה ידוע למי שמחלל עברו את השבת, אלא רק שהוא יהיה. זו הסיבה בגינה התיר הגר"ש

ראיה - לפחות ביחס לרב אורבך - שבמקרה מקביל הוא עצמו הורה להעביר את הדיון לגדרי ציבור, על ההשלכה ההלכתית הנובעת מכך. הרקע להכרעה כזו היה, כאשר הרב אורבך נשאל אודות חייל מחיל המודיעין שנדרש לפענח שדרים של רשת תקשורת המשמשת את האויב, פענח שנעשה באמצעות פעולות האסורות בשבת. תשובת הרב הייתה, שאילו היה מדובר בהגנה על אדם פרטי, אזי לא היה היתר לחלל שבת. לא כן כאשר מדובר בשלום כלל הציבור, שלגביו יש להתחשב גם בסבירות נמוכה להימצאות מידע מבצעי חשוב בשדרים, ולכן יחלל את השבת.³⁸⁹ ברי שהרב אורבך מבחין בין הסוגיות, לפי שאינה דומה סוגיית האבטחה, העוסקת ביחידים, לסוגיית המודיעינית, שהשדרים עניינם כלל הציבור. זאת ועוד, מן הסתם ייטען שאינה דומה אבטחה, שהמטיילים הם שהכניסו את עצמם בידיים למצב זה, לעומת שדרים מודיעיניים, שבהם האויב הוא ה"אשם" ולא הייתה כל "פשיעה" בדבר. בין כך ובין כך מוכח שגם לדידו של הרב אורבך - ואין כל סיבה להניח שדעתו של הרב אלישיב תהא שונה - ובוודאי שכך גם לדידו של הרב גורן, ההיבט הציבורי מהווה רכיב משמעותי ביותר להכרעה הלכתית.³⁹⁰ שב והוכח אם כן, כי קיימים מצבים שבהם יחויב חילולה של שבת בעבור ציבור, בעוד שמקרים מקבילים, ביחיד, ואף מספר יחידים, ייאסר חילולה של השבת. נכון הוא שפוסקים אלה חלוקים ביניהם נקודתית ביחס למצבים מסוימים - אבטחת מטיילים³⁹¹ - אך על העיקרון הכולל מסכימים.

וארצו ח"ג סי' פט, ולעומתו בספר טל לברכה ח"א סי' מג; הרב רא"ם הכהן, בדי הארון - פיקוח נפש, סי' ג.
390. להשוואת שיקוליהם והכרעותיהם, ראה יצחק ברט, "גדרי פיקוח נפש ציבורי: הרש"ז אורבך, הר"ש ישראלי והר"ש גורן", תחומין כט (תשס"ט), עמ' 386 ואילך.
391. ראה גם הסתייגות הרב יעקב אריאל, אות ז במכתבו שבראש ספרנו.

389. ראה התורה המשמחת, א, עמ' 168, שהרחיב בנקודה זו; וראה גם הקדמת הרב קרים לספרו קשרי מלחמה ח"א סי' ג; וראה מה שהביא שם בשם הר"ש גורן, להתיר לחברת חשמל לתקן תקלות בשבת, משום שמדובר בציבור גדול ובקרבו ודאי שיש לפחות חולה מסוכן אחד. ועי' עוד במאמר הרב רמי ברכיהו, אמונת עתיך 112 (תשע"ו), עמ' 82-94; וראה הרב שלמה אבינר, עם

